

SÁRVÁRI TÜNDE – PÉTER ÉVA

A kompetenciafejlesztés lehetőségei a kisiskoláskori idegennyelv-oktatásban

SZTE JUHÁSZ GYULA GYAKORLÓ ÁLTALÁNOS ISKOLÁJA,
ALAPFOKÚ MŰVÉSZETOKTATÁSI INTÉZMÉNYE, NAPKÖZIOTTHONOS ÓVODÁJA

*általános kompetenciák, keresztantervi tartalmak, kisiskoláskori nyelvoktatás,
kommunikatív nyelvi kompetenciák, tevékenységformák*

Bevezetés

A kompetenciák és kulcskompetenciák fejlesztésének szükségessége a 80-as évek közepétől kapott különös hangsúlyt az OECD és az EU tagállamaiban. A társadalmi fejlődés fenntartásához és a dinamikus gazdasági növekedés biztosításához szükséges feltételek átfogalmazták mind az oktatással, mind a munkaerőpiacra belépni és ott megmaradni szándékozókkal szembeni igényeket. Ennek következményeként a modern tantárgypedagógia illetve szakmódszertan napjainkban leggyakrabban emlegetett szakkifejezése lett a kompetenciafejlesztés, illetve a kompetenciaalapú oktatás.

Az idegennyelv-oktatásban ez a módszertani paradigmaváltás már a kilencvenes évek elején megtörtént, amikor a hagyományos nyelvtani-fordító módszert felváltotta a kommunikatív nyelvtanítási módszer, melynek célja a tanulók kommunikatív kompetenciájának fejlesztése. Mit értünk kompetencia alatt? A Közös Európai Referenciakeret (KER) (2002: 12) a következő meghatározást adja: „A kompetenciák azon ismeretek, készségek és személyiségjegyek összességét jelentik, amelyek lehetővé teszik, hogy az egyén cselekvéseket hajtson végre”. A nyelvtanuló/nyelvhasználó ezeket a cselekvéseket az adott idegen nyelven szeretné végrehajtani. Ehhez elsősorban *kommunikatív nyelvi kompetenciákra* van szüksége, melyek képessé teszik arra, hogy a nyelvi eszközök segítségével cselekedjen. A kommunikatív nyelvi kompetencia több elemből áll, melyekről részletesebben előadásunk első részében beszélünk.

A kommunikáció során azonban a nyelvi kompetenciákon kívül *általános kompetenciákat* is alkalmaz a nyelvtanuló/nyelvhasználó, melyek nem kifejezetten a nyelvre vonatkoznak, de szükségesek mindenfajta tevékenységhez, így a nyelvi tevékenységekhez is. Ezeket mutatjuk be az előadás második részében.

De vajon a kisiskoláskorban is van erre szükség, illetve lehetőség? Véleményünk szerint téves kép él a kisiskoláskori idegennyelv-oktatás céljairól a köztudatban. Előadásunkban ezért azt kívánjuk bemutatni, hogy az alapozó szakaszban alkalmazott játékos, tanuló- és tevékenységközpontú módszerekkel nemcsak motiváljuk a tanulókat, de fejlesztjük nyelvi és általános kompetenciáikat is.

1. Az általános kompetenciákról

A nyelvtanuló/nyelvhasználó általános kompetenciái több komponenst tartalmaznak: ismeretek, készségek, egzisztenciális kompetencia és tanulási képesség. Az *ismeretek*en a tapasztalás (empirikus tudás) és a formális tanulás útján szerzett ismereteket (elméleti tudás) értjük. Az idegen nyelvi tevékenységekhez elengedhetetlenül szükségesek a mindennapi életben szerzett tapasztalati ismeretek, mert ezek képezik azokat az előismereteket, amelyekre a nyelvtanuló/nyelvhasználó építhet.

A *készségek és jártasságok* az egyénnek a konkrét cselekvések végrehajtására való képességét fejezik ki. Az *egzisztenciális kompetencia* az egyéni jellegzetességek, személyiségjegyek és attitűdök összességével azonosítható. A *tanulási képesség* különböző típusú kompetenciákra támaszkodik. Ez a képesség azt jelenti, hogy meg tudunk figyelni új tapasztalatokat, új tudásunk be tud épülni a meglévő tudásunkba. A tanulási képesség is több összetevőből áll: nyelvi és kommunikációs tudatosság, általános fonetikai készségek, tanulási készségek, heurisztikus készségek.

2. A kommunikatív nyelvi kompetenciákról

A kommunikatív szándék valóra váltásához a nyelvtanulónak/nyelvhasználónak kommunikatív nyelvi kompetenciáját is alkalmaznia kell. A kommunikatív nyelvi kompetencia több elemből áll: nyelvi, szociolingvisztikai és pragmatikai kompetencia. Ezek mindegyikét az ismeretek, képességek, készségek alkotják.

A *nyelvi kompetenciák* közé tartoznak a lexikai, fonológiai, és mondattani ismeretek és készségek, valamint a nyelvi rendszer egyéb jellemzői. A *szociolingvisztikai kompetenciák* a nyelvhasználat szociokulturális körülményeire vonatkoznak. Erős befolyást gyakorolnak a kommunikációra, mert szoros összefüggésben állnak a társadalmi szokásokkal (pl.: udvariassági szabályok). A *pragmatikai kompetenciák* a nyelvi eszközök funkcionális használatát szabályozzák.

3. A kisiskoláskori idegennyelv-tanulás sajátosságai

Mind a Nemzeti Alaptanterv (NAT), mind pedig a Kerettanterv (KT) kimondja, hogy az idegennyelv-oktatás általános célja, a kommunikatív kompetencia (ki)fejlesztése, melynek eredményeként a tanulók készségeket, ismereteket és attitűdöket sajátítanak el, azaz a tanulás/tanítás céljai részben pragmatikus, részben kognitív, részben pedig szociális-affektív jellegűek. A kisgyermekkori idegennyelv-oktatásnak van néhány sajátossága, melyeket szem előtt kell tartanunk. Ezekkel részletesebben a pszicholingvisztika foglalkozik. Ebben az előadásban csak néhány szempontra szeretnénk utalni.

A korai idegennyelv-tanításának alapvető célja lélektani és nyelvi: egyrészt kedvet ébreszteni a nyelvtanulás iránt, sikerélményhez juttatni a diákokat, másrészt megalapozni a későbbi nyelvtanulást. Semmiképpen sem cél a követelmények előrehozott teljesítése, hanem a készségfejlesztés és a témakörök koncentrikusan bővülő, egyre gazdagabb nyelvi megfogalmazást igénylő feldolgozása. Tekintsük át, ezek a sajátosságok milyen mértékben befolyásolják a nevelési és oktatási célokat!

A pragmatikus célok a négy alapkészség fejlesztését irányozzák elő. A NAT illetve a KT is utal arra, hogy a kisiskoláskori idegennyelv-oktatásban a *primer készségek* (hallás utáni értés, beszédképesség) fejlesztése kerül előtérbe. Ebben a korosztályban a hangsúly a recepción és a reprodukción van, önálló beszédprodukción még nem várhatunk el, ezért a beszéd ennél a célcsoportnál az egyszavas választóktól a memorizált, elemzetlen nagyobb egységek használatáig terjed.

A kisiskoláskori idegennyelv-oktatás másik sajátossága, hogy a nyelvtanulás gyermekkorban a természetes nyelvszajátítás folyamataira épül. Az idegen nyelvi órákon a célnyelven hallottakat a tanulók a világról kialakult ismereteik alapján értelmezik, ezért a tananyag általuk ismert tartalmakra épül. A tanulók még nem képesek az analitikus gondolkodásra, az absztrahálásra. Ezért fontos, hogy a nyelv rendszeréről az ismereteiket ne direkt módon, szabályok formájában, hanem játékosan, implicit módon szerezzék meg. Ezt a célt szolgálják a különböző dalok, versek, mondókák, mesék.

Köztudott, hogy a tanulók ebben az életkorban érdeklődnek minden új iránt, nyitottak, előítéletektől viszonylag mentesek, ezáltal könnyebben elérhetjük az interkulturális kompetencia kialakulását. A kultúrák különbözőségének tudatosítása egy a „Nürnbergi Ajánlások” által felsorolt, a kisiskoláskori idegennyelv-oktatást általánosan meghatározó követelményei közül.

A foglalkozások megtervezésekor fontos szempont a gyakori tevékenységváltás, hogy ébren tartsuk a diákok figyelmét. 5–10 perces, változatos feladatok tervezésével fenntartjuk a gyermekek érdeklődését, így elkerülhetjük a fegyelmezési problémákat is. A foglalkozások menetébe rendszeresen beiktatott mozgások jó lehetőséget adnak a gyerekek energiájának levezetésére.

Az Európa Tanács Közoktatási Bizottsága hat nyelvtanulási szintet különböztet meg (KER 2002: 30k):

A		B		C	
alapszintű nyelvhasználó		önálló nyelvhasználó		mesterfokú nyelvhasználó	
A1	A2	B1	B2	C1	C2
minimumszint	alapszint	küszöbszint	középszint	haladószint	mesterszint

A NAT szerint az általános iskolai tanulmányokat befejező diákoknak A1 nyelvi szintet kell elérni, tehát alapszintű nyelvhasználóvá kell válniuk. Ebből következik, hogy a kisiskoláskorban ennél alacsonyabb szintre juthatnak el, amit a KER nem ad meg. Ezért a NAT-ban megfogalmazták egy A1 szintet, amelyen belül a fejlesztés szakaszai szerint két nyelvi szintet különböztetnek meg:

- o a tanuló az idegen nyelvi olvasás és írás bevezetése előtt áll,
- o a tanuló az idegen nyelvi olvasás és írás bevezetésére készen áll.

Az A1 szint fejlesztési területeit, kiemelten fontos kompetenciáit és ajánlott nyelvi tevékenységeit Kuti és Morvai (2004: 32k) foglalták össze, megkülönböztetve általános és nyelvi fejlesztési célokat. Az általános fejlesztési célok megfogalmazásával azt hangsúlyozzák, hogy a nyelvtanulás egy nagyobb, átfogó nevelési program része, melynek során a tanulót abban segítjük, hogy növekedjen

- o a nyelvtanuláshoz való pozitív beállítódása, motivációja (*lelje örömét a nyelvi órákon végzett tevékenységekben, kapcsolja össze a nyelvi órákon tanultakat a való élettel, törekedjen az órákon kívül is bővíteni nyelvtudását*),
- o kreativitása (*legyen képes arra, hogy fantáziáját, egyéni ötleteit önálló és közös munka során alkalmazza, illetve meglévő ismereteit, tudását, készségeit újszerűen, ötletesen, komplex módon használja*),
- o interkulturális nyitottsága (*legyen nyitott a célnyelvi kultúra befogadására*),
- o önismerete és önbecsülése (*legyen képes felmérni, értékelni és megbecsülni saját munkáját és teljesítményét, legyen képes saját maga számára reális célokat megfogalmazni, és ezek eléréséért erőfeszítéseket tenni*),
- o együttműködésre való képessége (*legyen képes társaival együtt játszani, párban és csoportban együtt dolgozni, közös produktumot létrehozni*).

A nyelvi fejlesztés célja a tanuló kommunikatív nyelvhasználati képességének a kialakítása, fejlesztése. Ennek területei:

- o a szövegértés fejlesztése (*beszédértés*),
- o a beszéd fejlesztése (*összefüggő beszéd, interakció*),
- o a szövegértés fejlesztése (*olvasás*) és
- o az írásbeli szövegalkotás fejlesztése (*kreatív írás*).

Ajánlásuk összhangban van a KER-ben leírt és a NAT-ban előírt minimális nyelvi szintekkel.

4. Kompetenciafejlesztés a kisiskoláskori idegennyelv-órákon

A gyerekeknek az idegen nyelvről nincsenek ismereteik, a világról azonban sokféle tudással rendelkeznek (lásd általános kompetenciák). Sikeresen alkalmaznak korábban elsajátított tanulási stratégiákat a nyelvórákon. Ilyenek például a minta utánzása, az utasítás követése, vagy a jelentés kikövetkeztetése a szövegösszefüggésből szemléltetés segítségével.

Az oktatási minisztérium ajánlásában¹ (2004) négy olyan tevékenységi formát említ, melyet eredményesen alkalmazhatunk kisiskoláskorban is a kompetenciafejlesztés területén. Az egyik, talán legsikeresebb tevékenységi forma a *szóbeli utasításokra adott testi válaszok*. A kezdeti szakaszban a tanári felszólításokra először vagy maga a tanár, vagy egy játékos figura (pl. báb) végrehajtja az utasításokat. Például: „Állj fel!” „Úlj le a székre!” „Mutass a cica orrára!” „Hozz ide valamit, ami kék!” „Rajzolj a füzetedbe három piros labdát!” „Szinezd zöldre a fiú nadrágját!” A példákából látható, hogy az utasítások egyre összetettebbekké válnak, így egyre bonyolultabb nyelvi szerkezeteket is könnyedén elsajátítanak a gyerekek. A tevékenységeket először csoportban (padsoronként, fiúk-lányok), majd párban, végül önként jelentkezőkkel végeztessük, hogy a gyerekeknek legyen alkalmuk egymást megfigyelve a helyes választ megérteni és megtalálni. A következő lépés az *utasítások adása*, melyre önként vállalkozókat kérünk fel. Ekkor már a gyerekek is aktívan használják a célnyelvet, de nem feltétlenül hibátlanul, ami természetes velejárója a nyelvcsajátításnak.

A tevékenységi formák második típusába a *hagyományos és eredeti (autentikus) mondókák, kiszámolók, dalok, körjátékok és társasjátékok* tartoznak. Ezeknél is elengedhetetlen a szemléltetés, de nem fontos, hogy a gyerekek minden szót értsenek, hiszen az anyanyelven sem szemantizálja a szülő az ilyen jellegű szövegeket. Legnépszerűbbek azok a mondókák, dalok és játékok, melyeket valamilyen cselekvés kísér, mint pl. magyarul „Ez elment vadászni...”. Ezek rendszeres ismétlése fejleszti és megalapozza a helyes kiejtést, intonációt, fejleszti a memóriát, élvezetessé, változatosá teszi a nyelvi foglalkozásokat, könnyű sikerélményt nyújt, és egyben hozzájárul a célnyelv kulturális hagyományainak megismeréséhez is.

¹ http://www.okm.gov.hu/letolt/vilagnyelv/idegen_nyelvi_program_20040910.pdf

A harmadik tevékenységi forma egyszerű, képes történetek köré fűzhető. A mese érdekes, vonzó és egyértelmű illusztrációk segítségével fokozatosan válik érthetővé, és bár a szöveget itt sem értik a gyerekek tökéletesen, a sokszori ismétlés hatására, először elemезetlen egészként, majd fokozatosan megértett nyelvi jelenségekként képesek követni a tanári mesemondást. A történetmondás folyamatába a gyerekeket be kell vonni, hogy egyrészt érdeklődésük fennmaradjon, másrészt, hogy a kérdésekre adott testi és szóbeli válaszok segítségével a szöveg érthetőbbé váljon. A már ismert mesék közül minden foglalkozáson egyet-kettőt célszerű újból elmesélni, újabb egyszerű feladatokkal variálva. Pl. a tanár mesemondás közben helyenként téved, és például egy másik meséből vett kérdést tesz fel egy szereplőnek, amit a gyerekeknek észre kell venniük.

A tevékenységi formák negyedik csoportja a kereszttantervi tartalmakhoz kapcsolódik. Az idegen nyelv tanulásakor jól hasznosíthatók azok a más tantárgyakhoz kapcsolódó tartalmak és tevékenységek, melyeket a gyerekek az anyanyelven már jól ismernek. Például a számok tanulása, illetve az emberek jellemzése során olyan tennivalókat kapnak, melyeket a korábbi évek során már környezetismeretből elsajátítottak: saját és egymás testmagasságának és testtömegének becslése, majd megmérése, táblázatba foglalása, vagy a vadon és a ház körül élő állatok, enni- és innivalók csoportosítása, jellemzése. Hasonlóképpen integrálhatóak részterületek és tevékenységi formák a rajz és vizuális kultúra, technika és életvitel, ének-zene, matematika, testnevelés és sport tantárgyakból. Például: hajtogatás, színezés, bábú- és modellkészítés, daltanulás, zenei szék, számlálás, mérés, sor- és fogóverseny.

A tanórai kereten túl idegen nyelvű kirándulások is szervezhetők anyaggyűjtési céllal. Például a gyerekek nagyobb áruházban keresnek idegen nyelvű feliratokat a polcokra kihelyezett árukon (pl. konzervek, édességek, tisztítószerek), idegen nyelvű könyvtárban keresnek egyszerű olvasmányt, utazási irodában gyűjtenek prospektusokat a célnyelvi országról.

Összegzés

Előadásunkban azt vizsgáltuk, milyen lehetőségei vannak a kompetenciafejlesztésnek a kisiskoláskori idegennyelv-oktatásban. A bemutatott tevékenységformák jól érzékeltetik, hogy a nyelvtanulás kisiskoláskorban sem öncélú, hanem a nagyobb, átfogó nevelési program részét képezi. Ezért fontos kijelenteni, a nyelvtanulás akkor sikeres, ha nem a nyelvről, hanem az adott idegen nyelven tanítunk. Ennek megvalósításához a tanterv egyéb területeiről kell a tantárgyi tartalmakat merítenünk, ezáltal fejlesztve nyelvórán a tanulók kommunikatív és általános kompetenciáit, különös tekintettel az interkulturális kompetenciára. Ehhez olyan nyelvtanár van szükség, aki mind elméletben, mind gyakorlatban ismeri a kompetenciafejlesztés lehetőségeit, képes a célnyelvet a tanulók számára érthetővé tenni, és a rendelkezésre álló tanórai idő alatt a lehető legtöbbet használni. Ez az új tanári szerep új elvárásokat állít a tanárképzés és a tanártoábbképzés elé is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AZ ALAPFOKÚ NEVELÉS – OKTATÁS KERETTANTERVEI (2000). Budapest: Dinasztia Kiadó.
- Közös Európai Referenciakeret. (2002) Budapest. Pedagógus-továbbképzési Módszertani és Információs Központ Kht.
- Kuti Zsuzsa/Morvai Edit (2004): *Koncepció az idegen nyelvi kompetencia fejlesztéséhez az 1–12. évfolyamokon*. Budapest. sulInova Kőzoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.
- Nemzeti Alaptanterv (1995). Élő idegen nyelv. Budapest: Korona Kiadó.
- Nürnbergi Empfehlungen zum frühen Fremdsprachenlernen (1996). *Wie man einen Weg zu einer Didaktik und Methodik frühen Fremdsprachenlernens finden kann*. München: Goethe Institut.
- http://www.okm.gov.hu/letolt/vilagnyelv/idegen_nyelvi_program_20040910.pdf

TÜNDE SÁRVÁRI – ÉVA PÉTER

Competence development in lower-primary foreign language teaching

This paper examines competence development in the lower-primary second-language class. The activities presented clearly illustrate that language learning is more than just a purpose in itself; instead, it is part of a more extensive educational program. From this end, it is important to stress that second-language learning can only be successful if one teaches *through* the language, not only *about* the language. In order to achieve this goal, the use of content from other subjects can be used and through this one can develop pupils' communicative and general competences, with special emphasis on the intercultural. To achieve this objective, we need teachers who are familiar with the theory and practice of competence development, and are able to make the target-language understandable for the pupils, and who use the target-language in the second language classroom.

This new role of the teacher poses new challenges for teacher-training and for the continuing education of professional teachers.